

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

У статті розкриваються основи економічного зростання. Досліджуються шляхи державного впливу на економічне зростання. Аналізується податкова політика держави в контексті впливу на економічне зростання в країні. Розглянуто макроекономічну ситуацію функціонування національної податкової системи та механізм перерозподілу валового внутрішнього продукту. Визначено основні критерії та пріоритети реалізації податкової політики в Україні. Показано головні недоліки в засадах побудови податкової системи. Сформульовано пропозиції стосовно домінант податкової політики та її впливу на економічне зростання.

В статье раскрываются основы экономического роста. Исследуются пути государственного влияния на экономический рост. Анализируется налоговая политика государства в контексте влияния на экономический рост в стране. Рассмотрено макроекономическую ситуацию функционирования национальной налоговой системы и механизм перераспределения валового внутреннего продукта. Определены главные критерии и приоритеты реализации налоговой политики в Украине. Показаны основные недостатки в засадах построения налоговой системы. Сформулированы предложения относительно доминант налоговой политики и ее влияния на экономический рост.

The foundations of an economic growth are presented in the article. The ways of state influence for economic growth are investigated. The state tax policy in the context of influencing for economic growth in the country is analyzed. Macroeconomic situation of the national tax system function and mechanism of gross domestic product redistribution are considered. The main criteria and priorities of tax policy realization in Ukraine are defined. The main shortcomings of the tax system building are shown. Some proposals regarding tax policy dominants and its influence for economic growth are formulated.

Ключові слова: економічне зростання, податки, податкова політика, податкові важелі, податкове регулювання, податкове стимулювання, податкові пільги, податкові борги.

В умовах становлення в Україні економіки ринкового типу, здійснення сучасних кардинальних соціально-економічних трансформацій, побудови нової структури народного господарства і його переходу до цивілізовано оновленої системи виробничих відносин та організації підприємницьких зв'язків особливо важливої актуальності набуває дослідження впливу податкової політики, податкової системи та системи оподаткування на перебіг процесів суспільного поступу.

В ході свого еволюціонування податкова система України зазнавала значних і безперервних змін як в теоретико-наукових засадах оподаткування, так і в самому податковому механізмі, його організації та управлінні. Перехід до ринкових відносин, гостра потреба у збільшенні фінансування державних, особливо соціальних, програм під впливом відчутного чинника інфляційних процесів створювало передумови для запровадження непомірного рівня податкового навантаження на платників податків. В силу цього, податкова політика держави в бюджетному процесі не враховувала науково-економічне обґрунтування необхідності впровадження податків, відкрито ігнорувала базові принципи ефективності (фіскальної, економічної, соціальної) та справедливості в оподаткуванні, та особливо – при виконанні сумлінними платниками своїх

податкових зобов'язань. Їй досі в Україні вважаються пріоритетними позиції розробки й активізації державної системи стимулювання та підтримки розвитку підприємництва, збалансованого співвідношення реального та фінансового секторів, галузей економіки, виробничої та невиробничої сфер, бізнес-структур і населення – незважаючи на зазначені номінальні зростання, зокрема валового внутрішнього продукту, обсягів промислового виробництва, реальних доходів населення тощо. Збереження позитивних фінансово-економічних тенденцій можливе тільки за умов реалізації виваженої соціально-економічної стратегії суспільного розвитку, а в цьому контексті – ефективної податкової політики держави, що потребує відповідного дослідження рівня її впливу на економічні процеси в країні з метою виявлення засад і чинників підвищення суспільного добробуту та зростання національного багатства.

Охарактеризована актуальність теми наукового дослідження обумовлена необхідністю розвитку та потребами удосконалення податкової політики з метою підтримки й закладення надійних підвалин перспективного соціально-економічного розвитку та суспільного зростання шляхом впровадження нових принципів побудови податкової системи країни, адекватних сучасним реаліям та у відповідності до суспільних запитів. Якісна модернізація пріоритетів податкової політики повинна надати їй більшої еластичності, чим й буде визначатись рівень ефективності кількісного впливу податкової системи на прогресивність соціального та фінансово-економічного розвитку суспільства. Домінанти податкової політики держави безпосередньо визначають прогнозованість якісних і кількісних позитивних результативних зрушень в національній економіці, мінливість змін в соціальній сфері, міру забезпечення й ступінь гарантування суспільного життя, що засвідчує факт економічного прогресу в країні.

В якості об'єкта наукового дослідження виступає податкова політика як один з головних фінансових важелів державного регулювання економічних процесів і управління з допомогою фіскальних засобів механізмом економічних відносин в системі розподілу й переміщення суспільних доходів, визначаючи їх характер і специфіку. Відтак, предметом дослідження постає вплив податкової політики держави на інтереси й поведінку суб'єктів фінансово-економічних відносин, на рівень та можливості їх повноцінного забезпечення достатніми обсягами фінансових ресурсів, на стан їх соціально-економічного добробуту. Гармонійність податкової політики адекватно суспільним запитам є свідченням соціально-економічної рівноваги економічних суб'єктів в країні, відповідної збалансованості їх фінансових інтересів, потреб та можливостей.

Основними завданнями виконання наукового дослідження є:

- ✓ розкрити сутність та специфіку економічного зростання;
- ✓ визначити роль податкової політики як засобу державного регулювання економічних процесів;
- ✓ проаналізувати сучасний стан податкової системи в Україні та фактори,

що обумовлюють ефективність її органічно функціональної впливовості на відтворювальний процес;

✓ дослідити пріоритети й тенденції побудови податкової системи і домінант розвитку податкової політики;

✓ дати оцінку ефективності впливу міри оподаткування на рівень і темпи суспільного виробництва, а також рівня податкового навантаження та його вплив на підприємницьку діяльність;

✓ проаналізувати можливості державного управління та регулювання системою розподільних відносин економічних суб'єктів шляхом зміни рівня оподаткування;

✓ визначити загальні засади й базові орієнтири подальшого розвитку та удосконалення податкової політики в Україні з метою стимулювання процесу економічного зростання.

Таким чином, основна ціль у запропонованій роботі полягає в дослідженні податків як фіскальних важелів регулювання соціально-економічних процесів й інструментів управління суспільним розвитком, впливу на суспільний прогрес з точки зору використання їх в якості засобів активізації бізнес-ініціативи та підвищення рівня добробуту населення України. Ґрунтового дослідження, разом з тим, вимагають базові принципи побудови та розвитку податкової системи, теоретичне обґрунтування та розробка основних засад національної податкової політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання та підвищення рівня суспільного благоустрою, вироблення методичних підходів і практичних рекомендацій щодо ефективного використання податків в системі фіскальних суспільно-державних взаємовідносин.

Таким чином, податки й оподаткування – одні з найбільш дієвих важелів стимулювання економічного розвитку. Саме податки спроможні ефективно врегульовувати основні макроекономічні процеси та співвідносити основні макроекономічні пропорції, безпосередньо впливаючи, разом з тим, на фінансові результати господарсько-економічної чи підприємницької діяльності їх платників. Тому й не дивно, що фіскальний потенціал податкової системи держави як й насправді "вмонтованого стабілізатора" (чи – "вбудованого регулятора") успішно застосовують практично всі сучасні соціально ринкові й економічно розвинуті країни з основною метою – ефективного управління економічним розвитком та забезпечення сталих темпів, пропорцій та обсягів, а також прогресивних тенденцій економічного зростання. Водночас, необхідно вказати, що податки й оподаткування не виступають автоматизованим механізмом ринкової системи господарювання. Їх штучна, але об'єктивна, органічно необхідна природа існування сформувала безвідмовну рефлекторність ефекту суспільної впливовості – фіскальної, управлінської та регулятивно-стимулюючої. Відповідно, податки категорично та обов'язково змушені перебувати в єдиній гармонії із суспільними запитами й пріоритетами.

Податкова політика – це не спосіб самореалізації реалізації держави.

Традиційно склалося враження, що оподаткування є одним з відкритих методів самовираження державної влади в суспільстві. Податки сприймаються в образі одного з методів домінування держави над суспільством, привілейованим засобом привласнення економічних здобутків суспільства. Однак, як натомість зазначається, "не податкова система панує над економікою, а навпаки – економіка панує над нею" [8, с. 9].

Вказана гіпотеза без жодного факту феноменальності, незважаючи на численну варіативність визначень і значний масив інтерпретацій, в сучасному розвиненому ринково-економічному світі виступає усталеною економічною закономірністю, своєрідним фінансово-економічним – "фіскальним" – законом у сфері використання податків (за множинністю форм їх прояву), побудови податкових систем (за їх складом та структурою), організації механізму справляння та управління процесом фіскального адміністрування податків, реалізації суспільно адекватних пріоритетів податкової політики держави. Про це свідчить еволюційний характер податкової практики, що розглядалась на зразок будь-якого іншого засобу в контексті економічного зростання.

Суспільний розвиток завжди асоціюється з економічним зростанням, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з ним та міцній залежності від нього. Ще теорія меркантилізму пов'язувала курс довготривалого економічного зростання із нагромадженням багатства у грошовій формі. У політичній економії класичного варіанта явище національного збагачення досліджувалось з точки зору процесу формування та розподілу суспільних доходів. Маржиналізм, зокрема, найбільше цікавився питаннями розподілу доходів, ставлячи в другорядну позицію проблемність економічного зростання. Хоча на сьогоднішній день явною тенденцією прогресу наукової думки є саме акцент на позиції забезпечення сталих темпів економічного зростання, що досягається здебільшого через механізм оподаткування. Податки набули найбільш вагомих регуляторів економічного зростання [1; 3; 5; 6; 9]. На цьому зосереджується увага в багатьох дослідженнях [2; 4].

Податкова політика – один з найголовніших, найбільш вагомих елементів фінансово-економічної політики держави в цілому. Податкова політика впливає на всі етапи відтворювального процесу та процесу розподілу доходів між окремими членами та групами суспільства, галузями національної економіки, регіонами. Подібного виду податковий вплив, водночас, може проявлятися або в стримуванні процесів суспільного відтворення, сповільненні темпів та масштабів соціально-економічного розвитку країни, або ж виявитися через ефективне стимулювання підприємницької ініціативи, інтенсифікацію та заохочення інвестиційної активності, забезпечення стабільних та сприятливих передумов для стійкого і прискореного економічного зростання, що в підсумку ставить за кінцеву мету одне – підвищення рівня суспільного добробуту в Україні та поліпшення благоустрою народу.

Вибір шляхів економічного зростання – одне із центральних та найбільш

важливих питань державної політики суспільного розвитку. Насамперед, економічне зростання може відбуватися інтенсивним або екстенсивним шляхом. В кожному із зазначених процесів має прояв ряд факторів, які справляють на нього вплив. До їх складу належать: 1) природні ресурси; 2) трудові ресурси; 3) основний капітал (виробничі фонди), зайняті у суспільному виробництві; 4) специфіка технології та організації суспільного виробництва; 5) чинники попиту; 6) чинники розподілу. Всі чинники зазначені чинники діють одночасно й комплексно, будучи взаємозалежними та взаємовпливовими.

Перші чотири елементи утворюють групу факторів пропозиції; саме вони безпосередньо реалізують економічне зростання (наприклад, наявність навіть дуже значних природних ресурсів передбачає тільки потенційну можливість економічного зростання, тоді як реальне зростання є спроможним лише за умови їх освоєння та введення у виробничий оборот). Економічне зростання залежить також від факторів попиту. Економіка країни повинна забезпечити попит на зростаючий обсяг ресурсів, інвестицій, товарів та послуг. Для цього слід постійно підвищувати рівень сукупного попиту в суспільстві, водночас не ігноруючи й інші чинники та їх впливовість.

На темпи та розміри економічного зростання значний вплив справляють, зокрема, фактори розподілу. Для зростання виробництва недостатньо тільки нарощувати виробничі ресурси, їх необхідно правильно розподіляти. Зміни у структурі попиту вимагають переміщення капіталів і трудових ресурсів в галузі із більшим попитом на них. Отже, можемо зробити висновки, що економічне зростання має місце тільки тоді, коли цьому сприяють як фактори пропозиції, так і фактори попиту та розподілу. Взаємозв'язок між самими факторами є складним і суперечливим. Зміни у факторах пропозиції породжують зміни у обсязі сукупного попиту та розподілі ресурсів і навпаки.

В будь-якому випадку, зазначені чинники діють комплексно, у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності між собою. Кінцева ж мета економічного зростання – стійке підвищення обсягів валового внутрішнього продукту та національного доходу в країні, які саме через механізм фіскального розподілу визначають й обумовлюють рівень суспільного добробуту. Оподаткування прямим методом впливає на динаміку валового внутрішнього продукту. Особливо важливого значення набуває оподаткування в реальному секторі економіки, де й забезпечується створення валового внутрішнього продукту. Перерозподіл певної частини валового внутрішнього продукту з допомогою податків засвідчує факт вилучення певної його частини, яка б могла, в імовірно потенційному відношенні, становити досить значний обсяг фінансових ресурсів у господарському процесі, спрямованих на нарощування виробничих фондів, удосконалення організації виробництва та виробничих технологій, розширення асортименту та підвищення якості суспільних благ. Ще з часів А. Сміта оподаткування вважалося близьким до оптимального за умови

ФІНАНСИ

максимальної акумуляції податкових надходжень та фіскальної централізації валового внутрішнього продукту при мінімальному рівні негативного впливу на економічну сферу. Підривання економічних основ виробництва чи навіть й виснаження господарського потенціалу з допомогою податків є недопустимим.

Повноцінне виконання державою своїх фіскальних зобов'язань перед суспільством визначається, насамперед, виваженим співвідношенням доходів і видатків бюджету. Наростаюча упродовж 2000-2009 рр. тенденція підвищення ролі бюджету в перерозподілі валового внутрішнього продукту була стійкою та стабільною, що засвідчувало активну роль держави в управлінні економікою. Вказаний процес тривав до 2008 р., після чого фіскальний зміст бюджету знизився майже на 10%. Підсумки 2009 р. підтверджують істотний спад державної участі у фіскальному перерозподілі суспільних доходів, причиною чому постали кризові явища і процеси здебільшого економічного та політичного характеру (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка податкової мобілізації валового внутрішнього продукту у Зведеному бюджеті України**

№	Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Валовий внутрішній продукт (млрд. грн.)	170,1	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	713,0	728,0	914,7
2.	Податкові доходи зведеного бюджету України (млрд. грн.)	31,3	36,7	45,4	54,3	63,1	98,1	125,7	161,3	227,2	208,1
3.	Частка податків у доходах зведеного бюджету України (%)	63,7	66,9	73,2	72,1	68,9	73,1	73,2	73,4	76,3	76,2
4.	Частка валового внутрішнього продукту, податково акумульованого у зведеному бюджеті України (%)	18,4	18,0	20,1	20,3	18,3	22,2	23,4	22,6	31,2	22,75

*Складено та розраховано на основі даних Міністерства фінансів України

Домінуюча позиція у блоці доходів бюджету держави належить податкам як найбільш вагомому практичному інструменту розподілу й перерозподілу суспільних доходів. Саме зниження податкових доходів у бюджеті держави спричинило факт ослаблення фіскальної ролі держави, зниження її ролі як суспільного та політичного інституту. Негативні процеси останніх років справили надзвичайно незадовільний вплив на податкову систему і податковий механізм держави загалом. Необхідно зауважити, що податки – досить мобільний інструмент у розпорядженні держави, що потребує адекватних дій більш інтенсифікованого характеру їх застосування [7]. Зниження податкових надходжень в бюджет держави, як правило, змушує державу до посилення рівня податкового навантаження на економіку. Традиційно, це відбувається за рахунок: 1) запровадження нових різновидів податків та інших платежів податкового характеру; 2) підвищення ставок за існуючими податками; 3) скасування пільг за чинними податками та податковими платежами; 4) посилення міри фінансової відповідальності

ФІНАНСИ

за порушення вимог стосовно сплати податків, погашення податкових зобов'язань і заборгованостей. Дефіцит бюджету держави функціонує внаслідок цього не як фіскальний механізм "вмонтованого стабілізатора" ("вбудованого регулятора"), а як автоматичний механізм фіскальної компенсації недоотриманих податкових доходів. Досвід засвідчує, що подібна практика не є ефективною для держави ні з фіскальної, ні з економічної точки зору.

Безумовно, податки забезпечують надходження найбільшої частини доходів до бюджету держави. Розгалужена структура податків та платежів податкового характеру накладається, переважно, на суб'єктів господарювання. Вагомим є як склад податків, так і рівень податкового навантаження кожного з них, а також важливе роль відіграє і механізм фіскального адміністрування податків. У кінцевому рахунку сумарний рівень податкового тягаря для підприємств є досить значним. Не враховуючи загальної специфіки здійснення господарської діяльності, податкове навантаження є додатковим та доволі вагомим чинником негативного впливу на фінансовий стан та забезпеченість фінансовими ресурсами підприємств. Водночас вказана обставина негативно позначається також й на податкових надходженнях до бюджету держави.

За період 2001-2009 рр. частка прибуткових підприємств знизилась ненабагато, хоча фактично 40% підприємств є збитковими. До того ж, 2009 р. вперше у національній економіці виявився таким, коли загальний підсумковий фінансовий результат суб'єктів підприємництва постав з від'ємним значенням, становлячи понад 42,4 млрд. грн. збитку (табл. 2). Це означає, що у найближчій перспективі слід тільки очікувати продовження негативних тенденцій у підприємницькому середовищі. Більше того, це загрожує як скороченням (через банкрутство) загальної кількості підприємницьких суб'єктів, так і розквітом тіньового сектора економіки.

Таблиця 2

*Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств**

i№	Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1.	Підприємства, які одержали прибуток (%)	61,8	61,2	62,9	65,2	65,8	66,5	67,5	62,8	60,1
2.	Фінансові результати діяльності прибуткових підприємств (млрд. грн.)	39,8	37,4	45,8	73,7	89,2	110,6	183,0	193,7	144,1
3.	Підприємства, які одержали збиток (%)	38,2	38,8	37,1	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9
4.	Фінансові результати діяльності збиткових підприємств (млрд. грн.)	21,1	22,8	26,2	29,1	24,8	34,4	47,1	184,7	186,5
5.	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств, всього (млрд. грн.)	18,7	14,6	19,6	44,6	64,4	76,25	135,9	8,95	-42,4

*Складено Державного комітету статистики України

Крім цього, взаємозв'язок мікроекономічного рівня господарювання з макроекономічним рівнем державного фінансового господарства є очевидним;

відтак, може постати питання щодо повноцінного виконання державою своїх суспільних функцій через втрату джерел мобілізації податкових доходів.

Численні податкові проблеми у підприємницькому середовищі є вельми значущими. Практично не використовуються для розвитку діяльності й без того обмежені податкові пільги для підприємств. Нарощування податкових заборгованостей є хронічним явищем, що тільки посилює фінансові вимоги до підприємств, але чимдалі, все більше не може компенсуватися адекватною реакцією платників податків. Сумарний кінцевий обсяг податкових вимог для підприємств, сформований з поточних податкових зобов'язань і нагромаджених боргів, є досить значним – настільки, що ускладнює їх фінансово-господарську діяльність, не говорячи про виконання податкових обов'язків перед державою. Це є важливою передумовою для їх переходу в тіньовий сектор, від чого знову ж таки страждає держава та її фіскальна система. Втім, тематика податкових пільг та податкових боргів суб'єктів підприємництва – окрема, складна й важлива сфера досліджень.

Таким чином, системний збій в національній фінансовій системі, зокрема фіскальній системі, є відкритим і динамічним, потребує неабияких зусиль екстраординарного характеру для виправлення ситуації в масштабах всього суспільства. Існує явна загроза стабілізації економіки, не говорячи вже про перспективи економічного розвитку та економічного зростання. головне, щоби не постала загроза існуванню держави та самого суспільства.

Можна констатувати, що питання податкового впливу на економічне зростання в національній економіці є доволі проблематичним. Слід також враховувати особливості становлення податкової системи України, де вкрай потрібна раціоналізація її структури як регулятора економічного розвитку, посилення її позитивного впливу на сталий випереджальний орієнтир економічного зростання. Водночас, необхідним є її оновлення і модернізація, що б забезпечило, в першу чергу, достатніми фінансовими й інвестиційними ресурсами підприємницький сектор, який характеризується значними структурними і галузевими деформаціями. Потребує вирішення й доцільність використання податкових пільг як інструменту стимулювання економічного зростання для окремих платників податків, а також питання управління податковою заборгованістю підприємств.

Врешті, оподаткування повинно уникати надмірності консервативності чи радикалізму в регулюванні економічних процесів, що є однаково негативним, стримуючим і дестимулюючим чинником економічного зростання суспільства.

Список використаних джерел:

1. Запатріна І. Фінансова політика та її вплив на економічне зростання / І.Запатріна // Економіст. – 2006. – №3. – С.27-31.
2. Захарін А.В. Удосконалення механізму податкового регулювання сталого економічного розвитку / А.В. Захарін // Фінанси України. – 2005. – №2. – С.92-100.
3. Кривобороденко Г.П. Економічне зростання в Україні та його тенденції / Г.П.Кривобороденко, А.М. Антонюк // Економіка та держава. – 2008. – №8. – С.8-11.
4. Крисоватий А.І. Податкові трансформації та економічне зростання / А.І.Крисоватий, Т.В.

Кошук // Фінанси України. – 2008. – №9. – С.10-24.

5. Кудряшов В.П. Державна підтримка економічного зростання / В.П.Кудряшов // Фінанси України. – 2008. – №9. – С.42-53.

6. Панченко В.І. Податкова політика як засіб впливу на фінансово-економічні процеси в Україні / В.І. Панченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №9. – С.94-100.

7. Свердан М.М. Податкова складова бюджетних доходів держави / М.М.Свердан, А.А.Славкова // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. Вип. 1 (14): Економічні науки. – Чернівці: БДФА, 2009. – С.113-131.

8. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення / А.М.Соколовська. – К.: НДФІ, 2001. – 372 с.

9. Чередниченко Ю.В. Податкова політика та економічне зростання в Україні / Ю.В.Чередниченко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №8. – С.91-96.